

УДК 378.147

КУЛЬТУРНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА КРИТЕРІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ

Єфименко Т.М.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті аналізується визначення інтелекту та культурного інтелекту та його роль в вихованні студентської молоді. Акцентується увага на складових культурного інтелекту. Простежено, як культура впливає на людину і навпаки. Сформульовано поняття інтелігент та основні його риси. Проаналізовано критерії розвитку культурного інтелекту у складі інтелектуального виховання.

Ключові слова: інтелект, культура, інтелігент, цікавість, глибина, гнучкість.

Постановка проблеми. Одним із найцінніших здобутків соціуму, який впливає на фундаментальні процеси в ньому, є культура.

Культура (лат. cultura – догляд, освіта, розвиток) – структурний елемент соціальних відносин, сукупність наукового знання, практичних навичок, побутової й теоретичної свідомості, високої духовності, необхідних для розвитку суспільства і людини, формування особистості [4, с. 87].

Отже, культурний інтелект визначають як цілісну систему знань і навичок, пов'язаних культурними метакогніціями, що дозволяє людям як адаптуватися до складових довкілля, пов'язаних з культурою, так і впливати на їх формування [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях з проблеми культурного інтелекту (P.M. Caligiuri; R. Hechanova, T.A. Beehr & N.D. Christiansen; B. Parker & G.M. McEvoy) було встановлено, що фактори індивідуального рівня, такі як особистість, самоконтроль і самодостатність, є її важливими провісниками. Науковці П.К. Ерлі і Сун Анг визначають культурний інтелект (CQ – cultural intelligence або cultural quotient), як «здатність ефективно взаємодіяти з людьми, які походять з відмінних від суб'єкта культурних середовищ, іншими словами, не тільки здатність розуміти поведінку представників інших культур, а й уміння демонструвати ті поведінкові патерни, які прийняті в тій чи іншій культурі» [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Традиційно культуру розглядають як сукупність цінностей. Ціннісний вимір – один з найважливіших у культурі. Отже, у вузькому значенні культура – цінності, переконання, зразки, норми поведінки, притаманні певній соціальній групі, конкретному суспільству; у широкому – соціальний механізм взаємодії (засоби, способи, зразки) особистості, спільноти із середовищем існування (природним і соціальним), які забезпечують передачу досвіду та розвиток діяльності [4, с. 86]. Тобто культура є якісною характеристикою людської діяльності, наскрізною суспільною системою, яка пронизує все суспільство, всі його галузі й структури. Різноманітність виявів людської культури відповідає багатогранності людської діяльності [4].

У кожній галузі культури існують свої функціональні одиниці, які є основними складовими культурних систем. Вони називаються елементами, або рисами культури. Ними можуть бути речі матеріального побуту, засоби, предмети праці, специфічні соціальні інститути культури, які організують продукування духовних цінностей

(науки, літератури, мистецтва тощо), їх поширення (школи, вузи, спеціальні художні, музичні, культурно-освітні навчальні заклади, бібліотеки, музеї тощо), і самі ідеї (еволюції, адаптації, відносності, національної самосвідомості), які теж організують навколо себе наукові, філософські системи, інтелектуальні напрями [4].

Мета статті. Дана наукова розвідка присвячена з'ясуванню місця і ролі культурного інтелекту у вихованні майбутніх висококваліфікованих фахівців – інтелектуальної еліти суспільства та стратегії її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Культурний інтелект має три складових: 1) знання про культуру та крос-культурні взаємодії; 2) культурні навички; 3) культурні метакогніції. Центральною тут є ідея про «культурні метакогнітивні здібності», що складаються з двох аспектів. Перший – «культурний метакогнітивний моніторинг» полягає в процесі усвідомлення самого процесу міжкультурної взаємодії. Це глибока саморефлексія, що відбувається з собою і партнером по спілкуванню в ситуації міжкультурної взаємодії. Другий – «культурна метакогнітивна регуляція». Це саморегуляція і контроль когнітивних процесів, а також використання когнітивних стратегій, що забезпечують досягнення необхідних цілей в міжкультурній комунікації. Взагалі кажучи, інтелект (від лат. intellectus – розуміння, пізнання) – це загальні здібності до пізнання, розуміння і вирішення різноманітних проблем. Поняття інтелект інтегрує в собі всі пізнавальні здібності індивіда: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення, уяву [1].

Інтелект – це здатність до планування, організації і контролю своєї діяльності по досягненню мети. Інтелект може бути востребуваним тільки в інформаційному просторі. Як відомо, кожен вид діяльності формує свій інформаційний простір. Спосіб утворення його і використання будується за принципами організації інтелекту [1].

Суттєвими якостями людського інтелекту є допитливість і глибина розуму, його гнучкість і рухливість, логічність і доказовість. Розберемося в цьому більш детально:

- цікавість – прагнення різнобічно пізнати те чи інше явище в суттєвих відносинах. Ця якість розуму лежить в основі активної пізнавальної діяльності;

- глибина розуму полягає в здатності відокремлювати головне від другорядного, необхідне від випадкового;

- гнучкість і рухливість розуму – здатність людини широко використовувати наявний досвід, опе-

ративно досліджувати предмети в нових зв'язках і відносинах, долати шаблонність мислення;

- логічність мислення характеризується строгою послідовністю міркувань, врахуванням всіх суттєвих сторін в досліджуваному об'єкті, всіх можливих взаємозв'язків;

- критичність мислення передбачає вміння строго оцінювати результати розумової діяльності, піддавати їх критичній оцінці, відкидати неправильне рішення, відмовлятися від розпочатих дій, якщо вони суперечать вимогам завдання;

Однією з основних особливостей розвиненого інтелекту є здатність до інтуїтивного розв'язання складних проблем. Отже, інтелект – це дуже загальна розумова здатність, яка включає можливість робити висновки, планувати, вирішувати проблеми, абстрактно мислити, розуміти складні ідеї, швидко навчатися на підставі досвіду. Це не просто вивчення книг, вузькі академічні знання або навички проходить тести. Навпаки, інтелект відображає більш широку і глибоку здатність пізнавати навколишній світ, розуміти суть речей і міркувати, що робити в тій чи іншій ситуації [1].

Американський психолог Крістофер Еарлі запропонував поняття культурного інтелекту (CQ – Cultural Intelligence, а дослівно Cultural Quotient) як здатність ефективно взаємодіяти з людьми, які походять з відмінних від суб'єкта культурних середовищ, тобто не тільки здатність розуміти поведінку представників інших культур, а й вміння демонструвати ті поведінкові патерни, які прийняті в тій чи іншій культурі [10].

У підході Еарлі поняття культурного інтелекту розробляється, з одного боку, на основі теоретичної і практичної бази теорій акультурації, а з іншого – спирається на теорії соціального і емоційного інтелекту. Але якщо соціальний та емоційний інтелект, як стверджує автор концепції, реалізують себе в рамках однієї культури і не застосовні до інших, то культурний інтелект введений як спеціальний когнітивно-поведінковий концепт, який «працює» поза культурних кордонів та «над культурами». Це можливо за рахунок так званого метапізнання – «думок про думки», або знання про когнітивні об'єкти. Важливе місце в концепції CQ займає проблема вербальної комунікації та мовної компетентності. Мова йде не тільки про володіння мовою, а й про знання таких паралінгвістичних елементів, як тон, темп мови, паузи, а також кінетико-візуальних аспектів (поза, жести, міміка під час розмови), які можуть відрізнятися в різних культурах [6]. Культурний інтелект дозволяє індивіду ефективно функціонувати та досягати суттєвих результатів у різних культурних середовищах. Цей концепт користується популярністю у всьому світі [6]. (Буко) Культурний інтелект сфокусований на специфічній сфері – культурному оточенні і мотивований реальністю глобалізації [10].

Це – специфічна форма інтелекту, що сфокусована на особистісній здатності швидкого сприйняття, розуміння і правильного обґрунтування висновків у ситуаціях культурного різноманіття. Так само як емоційний інтелект (EQ), культурний інтелект (CQ) є комплементарною формою когнітивного інтелекту (IQ), яка може пояснити різноманітність форм стратегій функціонування в новому культурному оточенні. Зміст куль-

турного інтелекту включають такі компоненти: метакогнітивний (ментальна здатність набувати і розуміти культурні знання), когнітивний (володіння загальними знаннями про культуру), мотиваційний (здатність направляти своє навчання на вивчення і функціонування в крос-культурних ситуаціях) і поведінковий (проявляти відповідні вербальні і невербальні дії в культурно обумовленій взаємодії) компоненти [1].

Використання культурологічного підходу до проблеми виховання студентської молоді і місця в цьому процесі формування культурного інтелекту особистості передбачає педагогічний аналіз поняття «культура», яке в цьому підході є провідним.

Одним з завдань такого аналізу ми вважаємо педагогічну інтерпретацію цього поняття і визначення принаймні його робочої дефініції. Існує безліч визначень поняття культури в залежності від того, який предмет вивчення має та чи інша наука та які конкретні задачі вирішує те чи інше дослідження. Вдавшись до педагогічного аналізу поняття «культура», ми виходили з таких загальних методологічних положень: – культура має динамічний характер і зміст її розкривається в процесі її розвитку; – всі культурні явища так чи інакше зв'язані між собою, і для того, щоб зрозуміти їх сутність необхідно розглядати ці явища з різних сторін, враховуючи цілісний характер культури; – взаємопов'язаність і взаємообумовленість розвитку людини (беручи ширше – людства) і розвитку культури [1].

Культура без людини і людства не існує, але, в свою чергу, неможливо собі уявити існування людини і людства без бодай якої-небудь культури; – тісний взаємозв'язок культури й виховання людини детермінує їх вплив у всіх сферах людської життєдіяльності. Культура є умовою для розвитку виховання, виховання є умовою для розвитку культури; – культури різних націй і народів мають схожу структуру, функції, канали розповсюдження і впливу на людей, що несе в собі потенційну можливість розвитку їх в єдину загальнопланетарну культуру, або принаймні певних елементів її [1].

Ми визначаємо культуру в самому загальному вигляді як базову характеристику людини, що виявляється в трьох головних проявах її життєдіяльності: матеріальному (предметному), соціальному та духовному просторах. На наш погляд, таке визначення культури відображає педагогічне розуміння цього феномену і дає можливість застосування культурологічного підходу до вивчення проблем формування культурного інтелекту як складової планетарного виховання студентської молоді [1].

Високий рівень культурного інтелекту, як і інформаційної культури має характеризувати інтелектуальну еліту майбутньої планетарної цивілізації. Адже в умовах глобалізації, все більш тісної взаємодії представників різних (часто з протилежними світоглядними установками) культур актуалізується здатність інтелектуальної еліти суспільства до не тільки розуміння культурних доміант партнера по взаємодії, але й уміння досягати своєї мети в різних культурних просторах, використовуючи саме ці культурні доміанти.

Видатний вчений Д. Лихачов вважав, що інтелігент – це представник професії, пов'язаної з розумовою працею (інженер, лікар, вчений, художник, письменник), і людина, що має розумову порядність [3]. Як відомо, структура свідомості і система цінностей дійсної інтелігенції діаметрально протилежна фанатизму, догматизму й екстремізму.

В інтелігенції, на думку М. Кагана, високий інтелектуальний потенціал виявився міцно зчепленим з потенціалом етичним, знання світу у неї сполучалося з самопізнанням і самооцінкою, які поширювали критичне ставлення до існуючого на власну поведінку, і тим самим зливали раціональну рефлексію з тією формою емоційної рефлексії, яка іменується в етиці совістю [2].

Гносеологічним фундаментом інтелігентності, на думку М. Кагана, в наш час є гуманітарні знання, що необхідні кожній людині з вищою освітою незалежно від професіонально, а екзистенціально, тому, що здатні спрямовувати всю її життєдіяльність, її соціальну активність, її спілкування з іншими людьми і на користь людини як індивіда, і як члена соціально-етнічної чи статеві-вікової групи, і на користь всього людства. Наш аналіз наукових уявлень про сутність інтелігентності та роль інтелігенції в суспільстві дозволяє коротко сформулювати основні риси інтелігентності:

1. Свідома соціальна та планетарна відповідальність.

2. Суспільно і планетарно значуща мотивація своїх професійних дій.

3. Етична відповідальність за отримання і трансляцію духовних загальнолюдських цінностей.

4. Масштабність соціально-цільових установок і професійних інтересів.

5. Планетарна свідомість, відсутність елементів станової замкнутості, провінційності мислення.

6. Потреба у виробленні особистісного ставлення до соціально-значущих подій та явищ, що впливають на долю людства.

7. Чуйне, уважне ставлення до оточення, здатність до емпатії, прагнення зрозуміти позицію партнера по спілкуванню, мотиви його дій та вчинків, розвинена саморефлексія.

8. Постійне прагнення до етичного, духовного, культурного, професійного самовдосконалення.

9. Креативність як спосіб життя, прагнення оптимально реалізувати не тільки свій творчий потенціал, але й потреба до залучення до творчості оточення (зараження творчістю). Здатність і потреба вести творчий пошук в будь яких умовах і досягати конкретного результату.

Високий рівень культурного інтелекту є передумовою для вирішення різноманітних проблем у екологічному, політичному, соціально-економічному, культурному розвитку людства в його поступі до єдиної планетарної цивілізації.

Критерії розвитку культурного інтелекту у складі інтелектуального виховання виступають наступні:

– забезпечення свідомого прийняття цінностей виховання на основі проведення інтелектуальних дій (аналізу, синтезу, узагальнення, дедукції та індукції тощо);

– забезпечення якісного відбору, обробки та використання інформації з різноманітних джерел;

– систематизація знань культурного значення;

– прогнозування можливих подій інтелектуального значення;

– запобігання впливу неперевіреної та деструктивної інформації «фейкового» характеру.

Треба зазначити, що один окремо взятий метод чи технологія формування культурного інтелекту студентської молоді не може дати великого ефективного результату. Такий результат може дати тільки використання комплексу таких методів і технологій.

Для складання такого комплексу потрібно визначити низку критеріїв, що відповідають загальній меті та завданням формування культурного інтелекту.

Такими критеріями відбору методів і технологій формування культурного інтелекту можуть виступати:

– спрямованість на формування і розвиток навиків інтелектуальних дій (рецензування, опонування, конспектування, реферування тощо);

– спрямованість на формування основ критичного мислення (дискусії, диспути, опонування, «круглі столи», навчальна полеміка тощо);

– спрямованість на формування і розвиток інтелектуальної творчості («мозковий штурм», різні технології формування творчого мислення тощо);

– спрямованість на формування і розвиток навиків роботи з інформацією (робота в Інтернеті, соціальних мережах, пошук інформації за заданими параметрами тощо).

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз характеру культурного інтелекту показав, що високий рівень культурного інтелекту майбутніх фахівців може дати тільки використання комплексу таких методів і технологій. В той же час високий рівень культурного інтелекту особистості є й однією з головних умов ефективного культурного виховання майбутньої інтелектуальної еліти суспільства, запорукою свідомого прийняття нею загальнолюдських планетарних цінностей, ухвалення рішень і діяльності, що відповідає гуманістичному вектору розвитку людської цивілізації. Всебічне вивчення мотиваційного культурного інтелекту, як одного зі специфічних аспектів культурного інтелекту, має потенціал для подальшого розуміння культурного інтелекту і служить в якості моделі майбутніх досліджень з проблем культурного інтелекту.

Список літератури:

1. Зеленов С.А. Культурний інтелект як складова планетарного виховання студентської молоді / Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2016. – № 1(70). – С. 24-33.
2. Каган М.С. Воспроизводство российской интеллигенции как педагогическая проблема. – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/kagan/repr_1.html
3. Лихачов Д.С. О русской интеллигенции. Письмо в редакцию // Новый мир. – 1993. – № 2. – С. 3-9.
4. Лукашевич М.П. Социология: Загальний курс: Підручник. – К.: Каравела, 2006. – 407 с.

5. Померанц Г.С. Лекция «Интеллигенция, интеллигенты и интеллигентность». – Режим доступа: <http://www.youth.yabloko.ru/future/intel.html>
6. Тегерина М.В. Культурный интеллект как инструмент измерения «глокальной» идентичности. – Режим доступа: <http://www.sudexp.org/publ/41-1-0-1750>
7. Яркова Е.Н. Утилитаризм как тип культуры: концептуальные параметры и специфика России / Е.Н. Яркова. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – 392 с.
8. Buko S., Johnson B., Cultural Intelligence Scale (CQS): testing cross-cultural transferability of CQS in Ukraine. Study of Changing Societies: Comparative and Interdisciplinary Focus. 4(10) 2013.
9. Christopher Earley and Elaine Mosakowski. Cultural intelligence <http://acgmoscow.com/media/1819/cultural%20intelligence.pdf>
10. Earley P.C., Ang S. Cultural intelligence: Individual interactions across cultures. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2003.

Ефименко Т.Н.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

КУЛЬТУРНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И КРИТЕРИИ ЕГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье анализируется определение интеллекта и культурного интеллекта и его роль в воспитании студенческой молодежи. Акцентируется внимание на составляющих культурного интеллекта. Прослежено, как культура влияет на человека и наоборот. Сформулировано понятие интеллигент и основные его черты. Проанализированы критерии развития культурного интеллекта в составе интеллектуального воспитания.

Ключевые слова: интеллект, культура, интеллигент, интерес, глубина, гибкость.

Yefymenko T.N.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

CULTURAL INTELLIGENCE AND THE CRITERIA FOR ITS DEVELOPMENT

Summary

The article examines the definition of intelligence and cultural intelligence and its role in the education of students. Focuses on the components of cultural intelligence. Tracked from how culture affects man and vice versa. Formulated the concept of the intellectual and its main features. Analyzed criteria for the development of cultural intelligence part of an intellectual education.

Keywords: intelligence, culture, intellectual, interest, depth, flexibility.